

חנה טרגר

יפה ברלוביץ

מספרת נשכחת – על ימי ראשית העלייה הראשונה

ב

ספרו של אברהם יערי "זכרונות ארץ ישראל", המייצג חלק ניכר של סיפורי הזכרונות על אודות ראשית ההתיישבות בארץ, לא ייחד מקום לסיפורים מחיי החלוצים הראשונים בארץ-ישראל, ספר זכרונותיה של חנה טרגר. אולי בשל היותם מוצאים לאור שלא בארץ-ישראל, כתובים בשפה זרה, ומיועדים בעיקר ליהדות התפוצות.² על כל פנים, מבקרי-הספרות בארץ מצאו לנכון להתייחס בשעתו אל ספרה זה, בבקשה להפנות אליו לא רק את תשומת-ליבו של קהל-הקוראים הארצי-ישראלי, אלא גם את התעניינותן של הוצאות-הספרים העבריות. כך אנו קוראים, בין יתר דברי-הערכתו של מבקרו הספרותי של עיתון "הארץ" – ב. פרי ("דברי ספרות ובקורת", 2.7.1926), את ההערה הבאה: "ספרה של הגברת טרגר, אמר זאנגוויל בהקדמתו³ – 'כתוב בפשטות מקסימה שתחבבו על הקורא... אולי גם הקוראים הנוצרים יוקסמו לא פחות מן היהודים... אולם עד שהאדון זאנגוויל דואג לקוראים הנוצרים, אני מצר על הקוראים העברים בארץ-ישראל שבשבילם חתום עדיין ספר חשוב זה, המפיץ אור על תקופה כה קרובה וכה זרה לנו בעת ובעונה אחת. שמא תימצא הוצאת-ספרים אצלנו, שתעניין לגאול ספר זה, שכולו עברי בעצם, וליתן לו גם לבוש עברי!"⁴ בימים אלה, בהם מיתרגם הספר הזה לעברית⁵, ראוי אולי לעמוד על טיבם של זכרונות אלה, פרי עטה של מספרת נשכחת.

מתבצע הנסיון הנחשוני להקים מושבה עברית ראשונה. שנים אלה באות לידי ביטוי בשיחזור של המספרת רק כמוקדי הזיכרות סלקטיביים, שבהם רשמים מרעישים ביותר מתולדות המושבה ומתולדות המשפחה – נותרים חקוקים כמראות-יסוד בלימחן. בין רשמים אלה נציין אירועים כמו: החיפוש אחר קניית אדמה מתאימה, בניית הבתים הראשונים בפתח-תקווה, מחלת האב, המחסור בלחם, ולבסוף – מגפת הקדחת הקטלנית והתמוטטות המושבה. נראה שמשמך זה – של זכרון-ילדות מימיה ההתחלתיים-ביותר של ההתיישבות היהודית בארץ בעת החדשה, הוא מן היחידים המצויים עימנו. קטעי הזכרונות הבאים הם כבר מתקופה בוגרת יותר, תקופת עלייתה הרביעית – בחודש ניסן 1885. כאן יריעת-הזכרון הולכת ומתחדדת, והסיפור שהעלה קודם לכן תיאורים כלליים בלבד מן הסביבה החווייתית הקרובה לילד – הולך ומתעשר בפרטים מתחומי-חיים רחבים יותר. מערכת הזכרונות משנת 1885 פותחת במחאה, מחאתה של נערה בת חמש-עשרה שלראשונה אינה מסכימה עם תכתיבי-חיי של האב-החלוץ. ואכן, לאחר ארבע שנות חיים מסודרות ונינוחות בלונדון, מעוררת ההיטלטלות החזרת מהבירה המעטירה והתרבותית אל ארץ שוממה ונחשלת, את מורת-רוחה. ואולם כל תחנוניה אל האב – להישאר בלונדון ולסיים את לימודיה שם, עולים בתוהו. "לא, לא ילדתי", עונה לה זרח ברנט, "בית-הספר המיועד לך הוא המשק, שהרי כל רצוני הוא שתהיי בתו של איכר".⁶

הפעם תקופת השהייה בארץ-ישראל נמשכת כשנתיים ימים. זרח ברנט מתמסר לעבודת-האדמה כמו כל איכרי פתח-תקווה, וחנה בתו מסייעת לו בכרם ובשדה, בלהט מחודש. הזכרונות משנים אלה (1885–1887) הם בעיקר ממעגל חייה הפנימיים של המושבה, כשההדגשה היא על מה שנראה בעיניה כהווי הצעירים בהתמודדותם האמביואלנטית עם דור האבות – דור המייסדים. עד כאן חלקו הראשון של ספר-הזכרונות; על רקע חיי-היום-יום הסוערים והעגור מים שמתוארים בו, נחשפת גם במקצת נפשה הרגישה והחושבת של בת-מתיישבים, ברשמייה האישיים, החברתיים והלאומיים מארץ-ישראל של סוף המאה התשע-עשרה. חלקו השני של הספר נוגע כבר בעשור הראשון ותחילתו של העשור השני למאה העשרים. חנה טרגר, שנישאה בלונדון, הקימה משפחה והשתלמה במקצוע האחות, והיתה באה מדי פעם לבקר את אביה, שהתיישב סוף-סוף בנוה-שלום בשנת 1906, ומאז לא עזב את הארץ עד יום מותו ב-1936. הזכרונות בחלק הזה עומדים רובם בסימן של פגישות אלה, כשהשוואה עם העבר היא בלתי-נמנעת. המספרת, החוזרת שוב-ושוב אל אתרי-עוריה במושבות-יהודה, עומדת על השינויים והתמורות שחלו בהן, ובעיקר בציבור-המתיישבים הראשון, במעבר מגרעין-מייסדים מצומצם ודל-תנאים לחברה רבת-אוכלוסין ומשגשגת.

חנה טרגר שבה אל הארץ, לחזות בה לצמיתות, בסוף שנות העשרים. תחילה התגוררה בתל-אביב ולאחר-מכן בבני-ברק. היא נפטרה באלול 1943.

איכות סיפוריה המימאריים של חנה טרגר באה להם, בראש וראשונה, מהיותה מושכת בעט-סופרים; ויצירותיה הבלטריסטיות והפובליציסטיות מוצאות את פירסומן מעל דפי העיתונות באנגליה עוד בתקופת מלחמת-העולם הראשונה. לפיכך, כשפונה היא להעלות את זכרונותיה על הכתב, מוחשת בהם יד האמן שבה. הזכרון, שבדרך-כלל נצמד לפירוט ענייני של אירועיו, נפרש לפתע בהלוך-רוח של תיאור מתפעם, מסכת הגיגים או לעיתים אף פיתוחה של עלילה דראמטית אשר גיבוריה האוטנטיים הופכים, בדעבד, לדמויות ספרותיות. ייתכן שהחוקר בתולדות ארץ-ישראל, אף אם יגלה בזכרונות "ספרותיים" אלה כרו-ניקה נעלמה מאותם ימים, יירטע לא-פעם בשל העמדתה הבלתי-מדויקת.⁷ אבל מי שמבקש לספוג מהם ולהבין באמצעותם את "רוח המושבה", על מערכות היחסים הבינאישיים בה, התפיסות הערכיות-מוסריות או התנועות הנפשיות בשעות משבר ורוחה – עשוי להפיק מהם חומר רב ומגוון.

בהעלות חנה טרגר את זכרונותיה הארצי-ישראלים מתלווה אליהם לא רק אינט-רפרטציה ספרותית אלא גם אינטרפרטציה ביקורתית. נראה שבחנה עתה את חווייתיה מאז, מבקשת היא גם להעריכם-מחדש לאור נסיון החיים שנצטבר אצלה. הערכה זו מדגישה את אישיותה של חנה טרגר בתקופה מאוחרת, כגברת אנגלית בעלת תרבות וקידמה מערביות, המתרפקת אמנם בגעועים רבים אל ימי-העבר, אבל יחד עם זאת אינה חושבת את שבט-ביקורתה מהם. אחת התופעות הקשות שאותן היא מוקיעה היא תופעת החרדות הקיצונית שהשתררה במושבה; שמרנות אשר מנעה מן המתיישבים, ובעיקר מן הנוער שבהם, חיי תרבות והשכלה, כמו: ספרייה, תזמורת, חדר-קריאה או קורסים להגייה והתי-עמלות. כאן המקום לציין שחנה טרגר עצמה היתה אשה מאמינה ושומרת-מצוות כל ימי חייה, אך עם זאת – ליברלית בהשקפותיה ליברליות זו באה לידי ביטוי גם בעמדתה לגבי האשה. למותר לציין כי המצי-

מערך הסיפור המימארי בספרה של חנה טרגר אינו מתפתח בהתאם לתבנית השגורה המאפיינת ספר-זכרונות מקובל; היינו – סיפור כרונולוגי רצוף, אשר השלכותיו הכלליות מצטרפות לכדי ייצוג תקופתי שלם של זמן ומקום. כאן, שלא כמקובל, נתחבר אוסף של קטעי-חיים פזורים, המאירים מיגוון של אירועים ומצבים מתקופות שונות וממקומות שונים, החל משנת 1878 ועד 1911. יחד עם זאת יש לציין שעל אף האופי הפראגמטי האמור, יש בזכרונות ארצי-ישראליים אלה כדי לתרום לשיחזור של התמונה ההתיישבותית-חלוצית בתקופות הנזכרות. סיפורים אלה מצטיירים בעוצמה תיאורית ובאינטרפרטציה אינפורמטיבית בעלת ייחוד, כאשר הגילוי הביקורתי והנימה הנוסטלגית משמשים בה בד בבד. איכויות מימארייות אלה מעניקות לזכרונותיה של חנה טרגר ייחוד סיפורי משלה במאגר סיפורי הזכרון הקולקטיבי של ראשית הישוב הארצי-ישראלי.

חיבורו של ספר זה על דרך "הזכרון המקוטע" – אינו מקרי; הוא מתקבל כפועל-יוצא של מערכת קשרים מורכבת, הנוצרת בין המספרת לבין ארץ-ישראל. מערכת קשרים זו, המתייצבת בסימן של טלטלה בלתי-פוסקת בין הכא להתם, מטביעה את חותמה על דרך חייה של חנה טרגר, וממילא על מאפייניו של ספר-זכרונות זה.

חנה טרגר נולדה ב-1870 באנגליה, לאביה ר' זרח ברנט, מראשוני בוני-הישוב בתקופת העלייה הראשונה. כידוע, השתתף זרח ברנט בהקמת "מאה שערים" – מן השכונות החדשות בירושלים שמחוץ לחומה (1874); נמנה עם מייסדיה ומתיישביה של המושבה הראשונה פתח-תקווה (1878), וביוזמת-היחיד שלו נבנתה גם השכונה העברית הראשונה של יפו – שכונת נווה-שלום (1891). לצורך הגשמת משימות יישוביות אלה, וכן לצורך פרנסת משפחתו-שלו, נאלץ זרח ברנט לרדת ולעלות את הארץ כחמש-עשרה פעם (לפי עדות עצמו) בין השנים 1871–1906. בירידותיו ובעליותיו אלה מתלווים אליו, על הרוב, גם בני-משפחתו.

חנה ברנט-טרגר, בתו הבכורה של זרח ברנט, עולה לראשונה לארץ-ישראל בגיל שתיים (סוף שנת 1871), והקשר הראשון בינה לבין אדמה זו נוצר, לפי תיאור אביה, באמצעות החבטה. במסע המשפחה אל עיר-הקודש בשירה של גמלים ופרדות, מספר זרח ברנט – "נפלה חנה הקטנה מן הפרדה שהיתה רכובה וקשרה עליה, וקיבלה חבטה יפה באדמת ארץ-ישראל, אשר נקשרה אליה אחר-כך באהבה כל-כך רבה."⁸

העלייה השנייה שלה מתארכת בשנת 1874. בשנה זו מנסה אביה בשנית להת-יישב בארץ-ישראל, כשהוא בונה את ביתו בין עשרת הבתים הראשונים בשכונה החדשה – מאה-שערים. אלא ששוב, בשל המצב הכלכלי הקשה אליו הוא נקלע, חוזרת המשפחה לאנגליה, כדי לחזור בשלישית בחודש שבט 1877. ומשנה זו, כאשר חנה טרגר היא כבת שבע שנים, מתחיל מחזור זכרונותיה. קטע הזכרון הראשון מתייחס לאותן שלוש שנים בראשיתיות (1878–1881), בהן

1. Stories of the First Pioneers in Palestine. (New Edition) Wespert Con. 1976.

2. הספר האחד המציג את זכרונותיה של חנה טרגר ואף מסתמך על עדויותיהם, הוא "ספר היובל, למלאת חמישים שנה ליסוד פתח-תקווה תר"ח-תרפ"ד" בעריכת י. יערי (פולסקין ומ. חריומן (תל אביב, תרפ"ט).

3. הכוונה לישראל זאנגוויל, סופר ועסקן יהודי-אנגלי (1864–1926), אשר כתב הקדמה נכבדה לספרה של חנה טרגר.

4. במסגרת מחקרי בכתביה של חנה טרגר, במכון קורצויל, אוניברסיטת בר-אילן.

5. "זכרונות ר' זרח ברנט", סודרו והובאו לדפוס ע"י יהודה הלוי שחטר, ירושלים תרפ"ט, עמ' 7–8.

6. Stories of the First Pioneers in Palestine, p. 24. 7. ראה על כך בהמשך, בקטע המובא מזכרונותיה.

פתח תקוה, רחוב מטפוריה

אות המושבתית הבולטת ביותר בתיאוריה בספר זה היא מציאותן של הנשים. בחלק הראשון ניתן לקרוא לא רק על תושייתן הפעילה בהתמודדות היומיומית על קיום משפחה ובית, אלא גם על מעורבותן החיובית בחיי הקהילה. ואילו בחלק השני מתמקד התיאור באלמנטים של טיפוסים ייחודיים, ובהתווית קווים לאיפיון אישיותן המתחדשת כנשים וכחלוצות יהודיות. בהארותיה אלה מתריעה חנה טרגר, בין היתר, על אפליית האשה בחברה היהודית החדשה בארץ-ישראל. ומצטרפת בכך לקריאה שהיתה רווחת באותם ימים, ואשר דרשה כי ההתחדשות הלאומית במולדת תביא גם להתחדשות במעמד האשה וביחס השוויוני כלפיה.

ייחוד נוסף בדרך כתיבתה המימוארית של חנה טרגר הוא גישתה הבלתי-אמצעית לנוכחות הארצישראלית בתקופתה, על תופעותיה השונות. שלא כבזכ"רונותיהם של מתיישבים-ראשונים ילידי-הגולה, המתקשים לקלוט נוכחות זרה וחדשה זו כמות שהיא — כי מטעני-העבר עומדים כחיץ בינם לבניה — מגלה חנה טרגר יחס ישיר ובהיר למציאות הארצישראלית. כבת-הארץ לכל דבר מציינת היא בצורה טבעית ושושלת את הנופים על מרחביהם השוממים והמיושבים, את תושביהם הערבים — בני-המקום, והיהודים שזה מקרוב באו, וכן את ההווה הלוקאלית היסטיכונית. נראה שלא בכדי שובים ציורים אלה את ליבם של בני-הגולה, ובהערכתיהם ובמכתביהם אליה מדגישים הם בעיקר איכות זו. כותב מנס נורדאו: "לנו דבריך הם... ניצני גילוינו של רוח הדור החדש. את הינק לנוער העברי מה שהיה ברט הארט לראשוני החלוצים בקל-פורניה". ולואיס ברנדיס מחרה-מחזיק אחריו במכתב משלו: "את הוספת פואימה מודרנית על תורת ארץ ציון התנ"כית... לקחת עובדות הסטוריות יבשות ומילאת אותם רוח חיים."⁸

אנו מביאים כאן קטע מזכרונותיה של חנה טרגר, על תקופת קיץ 1878, ימיה הראשונים של פתח-תקווה.

...אמי, ואנחנו הילדים, התגוררנו ביפו, כיוון שהאדמה שנרכשה נמצאה רק במרחק של שעתיים וחצי רכיבה ממנה. כך יכלו אבי ושאר המתיישבים, אשר משפחותיהם עברו לגור כאן, לחזור הביתה כל שבת. סידור זה היה צריך להימשך עד שהמושבה תהיה מאורגנת דיה כדי לקלוט אותנו. בינתיים פגש אבי בכתוב יודי שידע לדרב ערבית ולתרגם את האנשים, והמתיישבים החלו בהכשרת המקום. מספר אוהלים ערביים, נתקעה יתר ראשונה, והמתיישבים החלו בהכשרת המקום. העבודה החלה ברגל שמאל. אף אחד מהם לא ידע דבר על אודות עבודת-אדמה — שהרי כולם גדלו להיות סוחרים — והמישגים הלכו ורבו. אבל נראה שכל זה לא ריפה את התלהבותם, והם היו שרויים תמיד במצב-רוח מרוםם כאילו יוצאים הם למחנה בחיק-הטבע. "וכי למה ננהג אחרת?" נוהג היה אבי לומר, "הרי שמרייתברך בחר בנו מכולם להטמין את הורע הראשון באדמתנו?" ובאמרו זאת זהרו עיניו כל כך, עד שכל המסתכל בו היה מהנהן בראשו ולוחש: "אמרו יתן ותקוותך תתגשם".

יום אחד ביקשו מספר ערבים לעזור בעיבוד השדות, אבל השייך אשר זאת עליהם. הוא קבע כי אל לערבי לעבוד אצל היהודי מרצונו החופשי, אלא רק כעבד הנקנה במכסת-כסף. אבי לא יכול היה להעלות בדעתו לקנות כשרודם כמותו, אבל מישהו בא והציע כי תיתכן שכירתה של משפחה שלמה. אחרי קשיים רבים נמצאה משפחה ערבית עם שני ילדים, אשר באה עם אוהלה והתיישבה במושבה.⁹ במשך שלושה חודשים משכנו ההכנות באופן משביע רצון. היו אפילו שמועות כי הנה בקרוב נצטרף גם אנחנו, שהרי הערבים מסביב מגלים אך ידידות. אבל יום אחד, כשחזר אבי אל המושבה, מצא כי הערבי, משפחתו ועימם הסוס והעגלה — נעלמו כלא היו; וכיוון שאיש לא ידע מניין באו, כן לא ידע איש לאן הלכו. כאן התערבה אמי ואמרה כי המעשה הנכון שעלינו לעשות עתה הוא — לצאת

8. ד. תדהר — אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו. כרך א, עמ' 371.
9. כיוון שחנה טרגר לא נתכוננה בכתיבתה זו לתעד את זכרונותיה כמיסמך הסטורי, לא מצאה לנכון לוודא את אמיתותם. לעיתים, בשל שכתח הדברים או בשל הרצון לקשטם ולפיתם, מבחינה ספרותית — מובאת אינפורמציה חלקית או לא-מדויקת, גם אם זו שניה במחלוקת. כך הוא, למשל, סיפור העבד המובא לעיל. לפי חנה טרגר נרתע אביה, זרח ברנט, מקניית העבד. ואילו לפי עדותו של זרח ברנט עצמו בוצע אקט מדומה של קניית עבד. וכך הוא כותב בזכרונו תי: "...שום ערבי לא רצה ללכת ולעבד אצלנו. (ו)ידידנו השדך של הכפר הציע למניו שנקנה אצלו עבד בשכר ידוע... אנחנו נרתענו מפני הרעיון להנהיג עבדות במושבתנו, והוספנו לבקש פועלים חקלאים מבין הערבים, לבסוף הובא לי ערבי אחד שחר-העור אשר הסכים לעבוד אצלנו בתנאי שנתקק על ידו כתבת קעקע בשמנו, או סרבונו גם לזה, אבל באין מוצא רשמתי סוף סוף באיזה דיו את שמי על ידו של הערבי, והוא התחיל לעבוד אצלנו, ולעזור לנו בהכשרת הקרקע יחד עם אשתו ובניו. אחרי עבור שבועות אחדים, בחזרת ביום הראשון בבוקר מיפו לאדמתנו, לא מצאנו לא את הערבי, ולא את הפרדות שלנו... (שם, עמ' 12-13).

מיד אל המושבה. אנו וכל המשפחות האחרות. שם נעזר משפחה לערותה, וככל שנהיה רבים יותר כן יפחתו מקרי-השוד בקרבנו.¹⁰ הוקם עבורנו אוהל גדול שניתן היה לחלקו לשני אגפים, ואנחנו עברנו לגור בו. אחר כך, לכשנצטרפו אלינו גם חברינו הקטנים מיפו, ומצאנו עוד ילדי ערביים לשחק עימם, היתה שמחתנו שלמה. הסתובבנו כל הזמן יחפים, אכלנו לרם, ביצים וירקות, והעיקר — לא היינו צריכים להשגיח על בגדינו פן יושחתו. הכל היה פשוט כל כך.

הקיץ עמד בשלהיו, ואנשי הקבוצה החליטו להתחיל להקים את הבתים קודם גשמי-הסתיו. הובא בנאי ערבי, שבין כך ובין כך ידע את המלאכה טוב מאיתנו, ותקופה מופלאה סחפה את כולנו. זו היתה תקופה כה מאושרת עבורנו הילדים, שעד-היום, ארבעים שנה לאחריה, אני נזכרת בה וכולי עדנה.

כולם החלו ללבן לבנים, וכל ילד שהיה מבוגר דיו להרים ולשאט, צורף לעובדים. סחבנו חול, סיד וקש, וכאשר ערכו חומרים אלה היטב במים; נצטוונו לדרוך וללוש אותם ברגלינו. כך ודאי לשו גם בני-ישראל הקטנים במצרים, בעוזרם להוריהם בליבון הלבנים, אבל בליבם ודאי לא היתה אותה רינה אשר פעמה בליבנו.

לאחר שהטיט נלוש היה עלינו לשופכו לתוך תבניות, ולהדק אותו הדק היטב בידינו הקטנות. בתחילה היינו עומדים ליד אימיתינו וליד הנשים הערביות שעזרו על ידן, מסתכלים כיצד הן מבצעות זאת, ולאחר מכן מצעעים בכוחות עצמנו. כל זוג-ידיים עובדות היה לבחינת תוספת חשוכה, שהרי שנים-עשר בתים היה עלינו לבנות, וייבושם של הלבנים כשמש, נמשך לפחות מספר ימים. אבל נראה שההת-קדמות היתה מהירה, ובשבלנו, הילדים, זה היה לא רק סוג חדש של משחק אלא גם הרגשה מיוחדת במינה. חשנו כי לוקחים אנו חלק בעבודה הרת-גורל, ועלינו להוכיח כי מודעים אנו לזכייה נכבדה זו. מדי פעם אמנם כרענו תחת החום הכבד, מתייפחים בליבנו תחת משא החול והלבנים, אבל לא ויתרנו עד שהיינו נופלים על הארץ, שוקעים בשינה. אז היו מגלים אותנו, אב או אס, כדי לאוספנו אל ודוער תיהם האוהבות ולמחות כנשיקה את דמעותינו. לעיתים היית מהרהרת ביני לבין עצמי: האם גם כך היו פני הדברים במצרים, כאשר הקדוש-ברוך-הוא הסתכל משמיים אל דיכויים של אבותינו שם. אלא שאותם אבות וילדים היו עבדים, והלבנים שלובנו על ידם היו עבור פרעה, וכל זיק של תקווה לא חימם את ליבם לימים טובים יותר; ואילו אנו ילדים יהודים בני-חורון, מלפנים — בפעם הרא-שונה — לבנים לבתינו שלנו, על אדמתנו שלנו, בארץ שלנו. אלא יתכן כלל כי המשא יכבד על כתפיו, או כי ייארך היום בשבילנו? ברוח דברים אלה שוחחה גם אמא איתנו, וכל ילד ניסה לעלות על השני, בעבודתו.

לפנות-ערב היינו נוהגים לספור את מספר הלבנים שהכינונו באותו יום, וכל-כך השתלהבנו עד שלפעמים היתה מסתיימת ספירה כזאת, בריב. ההורים הנרגזים היו ממהרים לבגא ולהפריד בין הניצים, כשהם גוערים בנו בכל פה, אבל אני ראיתי כיצד בין גערה לגערה עולה על שפתותיהם מעין חיוך, כשהם מנסים להסתירו מאחורי כפותיהם. אלא שמעמידים סוערים כאלה היו, אחרי הכל, בבחינת יוצאי-דופן. בדרך-כלל היינו מונים את הלבנים באווה כשאנו מנסים לחשב שוב ושוב את כמות הלבנים שעוד נשאר לנו להשלימה.

צל עגום העכיר את קצב פעילותנו: מדי פעם נפל ילד למשכב, אחוז במחלת-הקדחת. אבל גם בחוליו הוסיף עוד להגות בעבודה ובלבנים, ועם החלמתו, מספר ימים לאחר-מכן, מיהר להשלים את המיכסה על אף חולשתו. מובן שהכל באו לעזור ולסייע לו, כך שבסופו של היום אף אחד לא הפיק פחות לבנים מרעהו. במעשה זה לקחנו דוגמה מן המבוגרים, שמנו לב כי אצלם, תמיד, כאשר האחד מסיים את חלקו, הוא מזדרז מיד להושיט יד לשני.

45 ←

סיפור כמעט זהה מופיע גם בחוברת "זרח ברנט", בעריכתו של ז. חורגין (אייר, תשי"ג) כשהוא מלווה בדרי פרשנות בצידו. וכך מוצג שם המקרה: "...ולא עלה בידם להשיג אף מעל ערבי אחד... לא ידעו המייסדים כי דיו של שייך הכפר דבר. בתוך העבודה שלו היו כמה עבדים לא-יוצאים ואותם ביקש למכור ליהודים במחיר מופקע — ועל כן אסר על אנשיו לקבל עבודה שכירה אצל המתיישבים. הללו, בשומעם את הצעתו של השייך — נתפלצו ממש. הטימא את הישוב החדש בעבדות! סוף סוף נמצא להם פועל, בר-כושיים. הלה הסכים לקבל את העבודה בתנאי, שיוחק שם בעליו בכתובת-קעקע על בשרו לאות ולעדות, כי בעלים לו. ודאי היה זה עבד שהתפרץ מפני אדונו ועדות זו דרשה היתה לו לבטחוננו מפני השלטונות. באין ברירה הסכימו המתיישבים לתנאי המשונה, וכי... (שם, עמ' 17).

לעומת זאת, שונה לחלוטין הסיפור כפי שהוא מובא בספר זכרונותיו של יהודה ראב — "התלם הראשון" (תל-אביב תש"ז). ראב אינו קושר זאת עם אותו אירוע ספציפי של הימים הראשוניים ועם מדיניותו הערמומית של שייך הכפר הסמוך, אלא מתארו כסיפור מאוחר יותר שבו אכן התבצעה קניה ממשית של עבד על ידי זרח ברנט. מספר ראב: "באחד הימים נטפלו אר זרח ברנט כמה ערביים ערומים ממכובדי החאן ביפו ויציעו לו לקנות 'עבד'. עבד ממש, כושי, שהציעוהו לפניו לראוה. היה זה בחור כהלכה, ומצא חן בעיני ר' זרח... קנה ר' זרח את ה'עבד' במחירי ששה-עשר נפוליאונים! זהב ויבאנו לפתח-תקוה. ר' זרח לא שם לב למחאותיהם וללעגם של המתיישבים, ואף נתן כתובת קעקע ברורע העבד באותיות לטיניות: ז.ב. סעיד העבד עבד זמרמה את אדוניו באמונה, בבית ובשדה עד... שביום בהיר אחד נעלם בחברת פרדת אדוניו ועגלתו. פטרוני החאן ביפו, שנתן בזמנו לסעיד שמונה נפוליאונים, היינו מחצית דמי 'מכירתו'. קיבלו ממנו כתגמול את עסק מכירת הפרדה והעגלה, גם זה לפי שונה בשווה..." (שם, עמ' 66).

10. לזכי יוזמתה של אשת זרח ברנט ביישוב פתח-תקוה, כדאי להביא שוב, בהקשר זה, את עדותו של ברנט עצמו. לפי זכרונותיו הסתיימה תחילה אשנתו מפעילותו החלוצית, ובעת שעמדו לצאת מירושלים ליפו, ביקשה אפילו את התערבותו של הרב "...אשתי ע"ה סרבה אז לנוע על חוברות שוממות, ולשבת במקום מדבר ציה, כאשר תארו לפניה את המקום, ובקשה מאתי שאעלה אל הרב הגאון ר' שמואל סלאנט ז"ל ולשאל בעצתו, הרי"ש סלאנט נתן צדק מתחילה לדברי אשתי ואמר לי שע"י הדין אין אני יכול לכופ את אשתי שתגלגל עמי בכל הנסיגות שאני אומר לעשות, ואם רצוני הוא דוקא בכך היה חובש את מעשי למעשי שטות של יוצא פיטורתי. אני ענית ליהרב בדברים האלה: את הרב חושב את מעשי למעשי שטות של יוצא מדעת, הרי אז לא יהי גם גטי גט כשר עפ"י דין, אולם תקותי חוקה כי בזכות מצות ישוב ארץ-ישראל אשר אנו הולכים לקים, יהפוך ה' את השממה לג'עדן, ואשתי לא תסבול שם. הרב ר' שמואל סלאנט התרגש מדברי, וצוה לרעיתי ללכת אחרי... (שם, עמ' 12). ואילו זכרונותיו — "עם סינום דברי זכרונותי אשר אני מוסר היום אני זוכר בכאב לב, את רעיתי רחל לאה נ"ע... והנני אומר בזה לכל אלה שכבדוני והוקירו את פעולתי: שלי — שלה: לולא איתה לי רעיתי רחל לאה בערתי לא יכלתי לבצע את כל תכניותי תנצ"ה..." (שם, עמ' 38).

לבסוף הגיע היום המאושר מכול — יום בניית הבית שלנו. איך קפצנו ושאגנו משמחה כאשר הורשינו להגיש לבנאים לבנים ומלט. ובכמה חוסר-סבלנות עקבנו אחר הקירות ההולכים ומתרוממים לבנה אחר לבנה, שורה אחר שורה. אך כאשר הסתיים הכול, פרט לגג, הוכרע לפתע אבי על ידי מחלת הקדחת והדיזנטריה. ניסינו להשקותו בתרופות שהיו מצויות עימנו, אבל שום דבר לא עזר. הוא הלך ונחלש יותר ויותר. כל רופא לא נמצא בסביבה הקרובה לנו, וכאשר נתייאשה אמי ממצבו, החליטה לשים עליה בגדי אשה ערבית, לקחת עימה ילד ערבי, וללכת ליפו להביא רופא. באותם ימים היתה הליכה זו בכחינת הסתכנות רבה.

אנו, הילדים, נשארנו עם המשרתת הערבית להשגיח על החולה. אמא הבטיחה לחזור לפני השקיעה. אבל לקראת הערב הורע מצבו של אבי והוא התחיל הווה מחוס. כאשר שמעה המשרתת את צעקותי וראתה את עוויתותי קבעה כי השד נכנס בו; וכיוון שאמי עדיין לא חזרה, פנתה ללכת אל הכפר — מרחק של שעה הליכה — כדי להביא אדם שיגרש ממנו את השד, וירפא לו. לא יכולתי לומר דבר, רק בכיתי והמשכתי להניח על מצחו מטליות קרות ולהשקותו מים בלגימות קטנות, כפי שאמי הורתה לי לפני לכתה. תרופות אחרות לא היו לנו.

אחרי שלוש שעות הופיעה המשרתת עם אדם שנשא עימו איזה כלי. הוא פקד עלי לצאת מן "החדר" — או מאותו אגף של אוהל בו התגוררנו עדיין — וכאשר סרבתי, הוציאה אותי האשה בכוח, כשהיא נאבקת עימי. היא טענה כל הזמן שאם אשאר בפנים, השד אשר ייצא מאבי ייכנס לגופי. כך הניחה אותי בחוץ וסגרה את המחיצה. הצצתי דרך הסדק וראיתי כיצד הם מעמידים באמצע החדר תנור קטן מלא פחמים, והעלו בו אש בהקריבם אותו אל שפת המיטה. אחר כיסו את אבי בסדין, דואגים לסדרו כך שלא יידלק חלילה, ולבסוף פוזרו מיני עשבים. עשן חריף מילא את החדר והם מיהרו לצאת החוצה, סוגרים אחריהם את הפתח. אחרי חצי שעה נכנס האיש פנימה ופינה את התנור כשהוא לוחש למשרתת: "עכשיו הכל בסדר. הוא נרדם." פרצתי כל עוד רוחי בי אל החדר, אבל בשל ענני; הקטורת התקשיתי לפלס לי דרך אל המיטה. רק לאט-לאט החל אוויר צח להסתנן דרך הדלת, וטיהר את החדר. הרגשתי נינוחה. הבחנתי כי גם אבי ישן שליו ורגוע, ואז נתיישבתי לרגליו, משגיחה ושומרת.

כל מה שאני זוכרת לאחך מכן הוא — אמא עומדת עלי ומנערת אותי שאת-עורר, בעוד הרופא הערבי מנסה להסביר לה, בכל לשון, כי אבא ואני פשוט נמצאנו מעולפים בשל העשן, וקל מהרה נחזור למוטב. הוא גם הורה לנו מה לעשות, השאיר כמה תרופות, עודד את רוחנו והלך. אבי אמנם התאושש כפי שהבטיח הרופא, אבל אנשים אחרים החלו לחלות במשך הימים הבאים, וצער וחרדה מילאו את לב כולנו. אנשים אלה הועברו ליפו, ושם הבריאו. אבי שב לכוחותיו כבר בסוף השבוע.

ברגע שאבי יכול היה לקום על הרגליים, הוא ביקש את עזרתו של הערבי, ובהיי-שענו עליו הלך לחנות כמו עיניו בבית החדש שלנו. כולנו עברנו להתגורר בו אחרי מספר שבועות. קראתי לבית שלנו בשם "בית הכרץ", אבל אבי אמר שהוא מבכר לחיות בבית בוץ כזה, על פני כל ארמון משיש.

כאשר ביקרתי שם בפעם האחרונה, לפני מספר שנים, עדיין ניצב היה בית זה על עומדו. כל שהייתי רוצה הוא להקים סביבו משוכה יפהפיה, ולשמור לי אותו כמוזכרת. אמנם מוזכרת זו אינה אומרת דבר לאיש מלבדי, שהרי זו מזכרת של מאבקים ראשונים של שמחות ראשונות ושל עצבונות ראשונים — מילדותה של מושבה ומילדותי שלי, המאושרת.